

Bakos Áron – Wilhelm Gábor

A sötét örökség fogalmához

Az etnológia jelenét és jövőjét tárgyaló tanulmányukban kanadai etnológusok több olyan, hosszabb ideje a diszciplína érdeklődési körébe eső területet azonosítanak, amelyek napjainkban a közbeszéd homlokterében állnak, és ilyen módon relevánsá tehetik a tudomány szakot (Moisa–Tran 2018). Mint rámutatnak, az ökológiai kérdések felértékelik a „hagyományos” tudásokat, a globalizáció a lokálist, a digitalizáció a kulturális értékek megőrzésének kérdéseit, az interneten terjedő hamis információk a hiedelmek értelmezését, és végül a kultúrpolitikai mechanizmusok az örökség fogalmát. Utóbbival kapcsolatban kiemelik, hogy „a néprajzi örökség a közösségek létrehozásának és szervezésének, autonómiájuk biztosításának egyik eszközévé, a fontos társadalmi kérdésekbe való beleszólás, hatásgyakorlás kellékkévé” válhat (Moisa–Tran 2018: 19).

Noha Kanadától nemcsak egy óceán választ el bennünket, maga a helyzetértékelés már nem feltétlenül tűnhet olyan távolinak. Az örökség fogalmával kapcsolatban mindenesetre nem szorul különösebb magyarázatra, miként van jelen mind a közbeszédben, mind a tudományos diskurzusban, illetve a különböző intézményei révén a néprajztudomány hogyan próbál mind az elmélet, mind a gyakorlat szintjén bekapcsolódni a koncepció formálásába és alkalmazásába.

Amire ugyanakkor az örökséggel kapcsolatos nemzetközi és a hazai tudományos diskurzus különbségeként rámutathatunk, az a fogalom árnyoldalainak tárgyalása, vagy pontosabban a negatív konnotációval rendelkező jelenségek örökségesítésének áttekintése, a „problémás” vagy „sötét” örökség fogalmának tárgyalása és alkalmazása. A fogalom, illetve fogalomkör bevezetését azért tartjuk fontosnak, mert az utóbbi évtizedekben nemcsak tagolja az örökség által felrajzolt tájképet, hanem ezen belül több bizonytalan vagy eddig a háttérben maradt kérdést is segít jobban megvilágítani. A következőkben erre a hiányra reagálva, a koncepció reflexív bevezetésével és alkalmazási lehetőségeinek felvillantásával először születésének körülményeit járjuk körül, majd megpróbáljuk tisztázni, közelebről miről is van szó, és használata hogyan járulhat hozzá kulturális javaink értelmezéséhez.

A problémás örökség (*dark heritage*) mint fogalom létrejöttét 1996-ra (Magee 2017: 18) vagy 1993-ra (Smith–Maclead–Robertson 2010: 35) vezethetjük vissza, a sötét turizmus jelenségével szoros összefüggésben. Ezekben az években került a viszonylag fiatal turizmus kutatás látóterébe egyrészt a turizmus egyik sajátos típusa, a problémás, veszélyes helyek turizmusa (Foley–Lennon 1996a, 1996b;

Dann 1998), másrészt a turizmus egy másik változata, az örökség turizmus is egyre inkább foglalkoztatni kezdte a kutatókat (Tunbridge–Ashworth 1996: 26).

A problémás örökség kérdése ennek megfelelően számos kulturális jelenséghez köthető, jelen van a turizmuson kívül nyilvánvalóan az örökségkutatásban, de az emlékezetkultúrában, a muzeológiában szintén fel-felbukkan. E változatos jelenségek vagy megközelítések között pillanatnyilag a *kritikai örökség* mint nézőpont látszik szorosabb kapcsolatot fenntartani.

Miközben a megnevezni kívánt jelenség körül alapvetően konszenzus van és a sötét turizmus alatt a halállal, katasztrófákkal, háborúkkal, népiértékekkel sújtott helyekre irányuló idegenforgalmat értjük, addig a jelenség megnevezésére szolgáló terminológia már tarkább képet mutat (Smith–Maclead–Robertson 2010: 35). Ilyen értelemben beszélhetünk például a problémakört első ízben felszínre hozó sötét folt turizmusról (*black spot tourism*) (Smith–Maclead–Robertson 2010: 36), a háború sújtotta helyek romturizmusáról (Köstlin 1996: 124), vagy akár a sötét tematikájú túrák, a halállal és katasztrófákkal asszociálható, a múltbeli konfliktusokat fizikai közelségbe hozó desztinációk thanaturizmusáról (*thanatourism*) (McDaniel 2018: 1, Bowen–Bannon 2018: 208). Ugyanakkor az átfedések, az alapvető vonások egyezése miatt ezeket a terminusokat sokan gyakorlatilag szinonimaként használják a szakirodalomban.

A terminológia a sötét örökség esetében is hasonlóan összetett és nem minden tekintetben letisztult. Már Tunbridge és Ashworth emblematikus munkája is tulajdonképpen két koncepciót, a diszsonáns és az atrocitás örökség (*dissonant heritage, heritage of atrocity*) fogalmát vezeti be. Míg előbbi tisztábban visszahangozza azokat a nyolcvanas évek óta hallható kritikai megszólalásokat, melyek az örökségelemek kapcsán a múlt bemutatásának ellentmondásait, a különböző érdeksérlemeket tárgyalják, addig utóbbival a szerzőpáros kimondottan a múlt sötét oldalára, azt láthatóvá tevő és örökségesítő intézményi gyakorlatokra utal (Tunbridge–Ashworth 1996). E két fogalmon túl a szakirodalomban számos más – nem feltétlenül következetesen alkalmazott – névváltozattal találkozhatunk, melyek árnyalatokként vagy névváltozatokként is felfoghatóak; ilyen értelemben beszélhetünk például a *dark, difficult, negative, uncomfortable heritage* fogalmáról (Macdonald 2008: 58).

A sötét örökség megértéséhez a „sötét”, „problémás” rész az egyik feltárandó rész. Ez az, ami egyértelműen a turizmus kutatásából származik. Itt vált világossá, hogy a távoli(bb), egzotikusabb kulturális, környezeti, történelmi élmények utáni vágy időnként magában foglalja a negatívát is, azaz a veszélyest, a katasztrófát, a nyomort, az elnyomást, a háborút vagy a szenvedést (ilyen vagy olyan formában) (Smith 1996, 1998). Természetesen lehet azt mondani, hogy ez a fajta igény valamilyen mértékben mindig is jelen volt a szórakozásban – és párhuzamba lehet állítani a halál és az utazás posztmodern kapcsolatát például a középkori zarándoklatokkal (vö. Smith–Maclead–Robertson 2010: 37) – ám itt a hangsúlyos probléma, hogy egyes esetekben ez az időtöltés mások rovására történik.¹ Azaz nem csupán

1 A posztmodern sztárkultusz ilyen értelemben lehet fontos tényező a thanaturizmusban (Seaton–Lennon 2004: 80). Ezekben az esetekben valóban megalapozottnak tűnik a szentkultusszal vont párhuzam, de ez önmagában nem tűnik elégségesnek a sötét örökség jelenségkörének teljes lefedéséhez.

rémmeséket hallgatunk, horrorfilmeket nézünk (mint reprezentációt), hanem ilyen helyzeteket megélő embereket (élőlényeket) igyekszünk megfigyelni. A jelenlét közvetlensége a reprezentáció közvetettségéhez képest, a jelen közelsége a múlt meszesiségéhez képest jelentheti ezt a választóvonalat.

Természetesen a keresett élmények nem egyforma jellegűek. Ha csak az időbeliségre gondolunk, akkor vannak köztük folyamatosak, jelenbeliek (mint a nyomornegyedekre irányuló *slum tourism*), vannak egyszerűek, a közelmúlthoz kötődőek (mint például a katasztrófa vagy a sötét folt turizmusnál), ám léteznek megemlékezés típusúak is, amikor is vissza-, visszatérünk hasonló – egyértelműbben egy régebbi, akár több nemzedéki távolságban lévő – esemény helyszínére, vagyis felidézünk ezeket, megemlékezünk rájuk (mint például Hiroshima esetében).

Mindennek révén sajátos kapcsolat létezik az örökség turizmus és az úgynevezett „új múzeumok” között (Cleary 2006). Ez utóbbiak esetében ugyanis adott események, identitások kerültek az előtérbe, és a gyűjtés, bemutatás, megőrzés helyett a megemlékezés indokolja az adott múzeum létezését. Ilyen értelemben lesz érthető az is, hogy a sötét örökség helyszínei, intézményei miért nyúlnak a „forró”, azaz a látogatókat érzelmileg bevonó, a személyes érzések hangján megszólaló interpretációs formákhoz (Ballantyne–Packer–Hughes–Broughton 2023: 102)

Úgy látszik, hogy a sötét turizmus ez utóbbi esetei azok, melyek jobban idézik fel a sötét örökség másik összetevőjét, vagyis magát az örökséget. Noha számos kérdés tisztázatlan és vitatott még az értelmezésében, az örökség mindenképpen valami fenntartandó, a jövő számára megőrzendő dolog vagy esemény, ismeret. A turizmus sötétebb oldalát és a problémás örökséget tehát ennek megfelelően leginkább az örökség turizmus (*heritage tourism*), illetve az atrocitás örökség (*heritage of atrocity*) köti szorosabban össze (Tunbridge–Ashworth 1996: 26, Ashworth 1994: 13, Ashworth–Hartmann 2005, Magee 2017:18, Charlesworth 1994, Sodaro 2018).

Az örökség esetében azonban, úgy látszik, megkerülhetetlen a megőrzés etikai és politikai oldalának a figyelembe vétele is. Azért akarunk itt valamit megtartani, mert valamilyen módon tanulságos (is), illetve aminek esetében az emlékezés és az emlékeztetés morális színezetet kap. Önmagában a *problémás helyek* esetében ugyanakkor ez nem mindig és nem feltétlenül teljesül. Problémás turisztikai hely lehet valami például, ami negatív értelemben csigázza fel az embereket, de aminek az emlékét nem szándékozik senki sem megőrizni (*dark site* vs. *difficult site*) (lásd Liu 2022: 11). Egyes örökségek esetében viszont éppen ezen a negatív üzeneten van a hangsúly.

A problémás örökség esetében az örökség lényegét alkotó *megőrzés* mint igény mellett létezik egy másfajta viszony is. Ez pedig magának a *jelenségnek* a problematizálása, az ezzel kapcsolatos távolságtartás. Észre lehet venni ugyanis, hogy a sötét örökség valójában nem adott jelenségek megőrzésének igényét képviseli, hanem ezeknek a jelenségeknek mint problémás, esetleg rossz, káros, negatív, nem követendő példának a megemlékezésére, az ilyen jellegű felidezésére szolgál. Úgy látszik, hogy ez a két párhuzamos viszonyulás, valamint ezek konfliktusban állása tartja fenn a sötét örökség jelenségét. Bármelyik hiányzik ugyanis, már másfajta

dologgal állunk szemben. Minden örökség, tágabban minden (kulturális) jelenség hordozhat ugyanis többféle, akár negatív értelmezést is, ez önmagában még nem feltétlenül váltja ki ezt a fajta kettősséget, a megőrzés és a felejtés feszültségét, konfliktusát.

Az elfojtó, elfelejtő, illetve a felidéző, megemlékező viszonyulást bárkik képviselhetik, térben és időben egyaránt. Akár ugyanaz a közösség, csoport képviselői is, csak például más időben vagy helyzetben. Az igazi kérdés itt is, hogy milyen politikai viszonyban állnak egymással ezt az ellentétes vagy konfliktusban levő megközelítést képviselő csoportok. Abban a pillanatban ugyanis, ha valamelyikük erősebb a másiknál, könnyen a sötét örökség egy sajátos megnyilvánulásának lehetünk tanúi.

E jellegzetességei miatt a sötét örökség esetében az a fajta megkülönböztetés, mely az örökséget tárgyra és szellemire tagolja, elmosódni látszik. Vagyis az örökség esetében törekedhetünk egy kiemelkedő jellegű épület megőrzésére, még akkor is, ha csak fizikailag, építészeti, önmagában, mint épület az. A sötét örökség esetében ez a megkülönböztetés, vagy inkább leszűkítés (a tárgyra) nem mindig működik. A megőrzendő, problémás örökség mint tárgy minden esetben utal valamire, valami hozzá kapcsolható jelenségre, ahhoz hogy ilyen szerepet kaphasson. Például előfordulhat, hogy egy adott tárgy sötét háttere nem lép előtérbe (számos okból). Egy katonai épület nyilvánvalóan utal magára az erőszakra is (általában és konkrétan is), ám egy északnyugati parti indián őriáskenu nem feltétlenül utal arra, hogy az ilyen méretű csónakokat rabszolgák készítették, és rabszolgavadászatra használták. Ennek az ismeretnek a hiányában ez a fajta kenu például a technológiai, készítési, használati készségeket vagy egy regionális kultúra adott állapotát állíthatja inkább előtérbe.

A sötét örökség megemlékezés arról, amit nem akarunk megőrizni vagy amit problematizálni akarunk gyakorlatként. A vele kapcsolatos ellentétes viszony tekintetében mindegyik fél igyekszik megszabadulni azoktól a dolgoktól (praxisoktól), melyekre az egyik fél továbbra is emlékezni akar, a másik viszont igyekezne elfelejteni. A problémás örökség, úgy látszik, valójában akkor válik azzá, ha a megemlékezést elfojtani igyekvő fél megpróbálja *kisajátítani* ezt a viszonyulást (*hegemony*). Azaz, itt nem egymás mellett létező, egyenrangú viszonyulásokról van szó, hanem van egyfajta hatalmi viszony ezek között (illetve az ezeket képviselő csoportok között). Ennek révén tud az erősebb pozícióban levő csoport narratívája jobban hatni (mely kizárhatja az adott megemlékezést). A sötét örökség mint jelenség tehát nem csupán arra utal, hogy többféle, akár ellentétes megítélése létezik a dolgoknak, hanem hogy ezek összetett és konfliktusos kapcsolatokat is képviselnek (lásd Briones 2017). És mindez az észrevétel persze magára az „örökség” jelenségre is vonatkozik (lásd az örökség kritikáját Harrison 2013: 272).

A problémás örökség tehát a megemlékezést igyekszik fenntartani, megőrizni, nem magát a jelenséget, praxist. Ehhez azonban eszközökre van szüksége: tárgyakra, képekre, szövegekre. De miközben a tárgyakat, a helyeket kisajátíthatja, műtárgyként birtokolhatja és megőrizheti, az értelmezéseket az intézmény már nem feltétlenül tudja irányítani. Azok a dolgok, amiket egy kulturális intézmény a jelen

számára sötét örökségként őriz meg, az bizonyos csoportok számára kultusz tárgyá vagy szélsőséges mozgalmak zarándokhelyévé válhat (lásd például a náci relikviákat vagy a katonai temetőket). De tágabb értelemben is kérdésessé válhat, hogy a sötét örökséget bemutató kulturális intézmények szakemberei által megfogalmazott morális tartalmú és pedagógiai jellegű üzenetek hogyan és mennyiben rezonálnak a közönséggel, a bemutatott anyaggal az elvárt, a nem-várt vagy éppen az ellentétes hatást érik-e el. Az apartheid ábrázolása kapcsán Ashworth például a következő kérdéseket teszi fel: a szenvedés bemutatása érzékennyé vagy semlegessé, empaticussá vagy apaticussá tesz-e szenvedéssel szemben; az esemény bemutatása, láthatóvá tétele gátja vagy mintája lehet későbbi eseményeknek (Ashworth 2004: 107)?

Sajátosan problémásak lehetnek ugyanakkor nemcsak az *értelmezésre* irányuló kisajátítások, hanem maguknak a kulturális praxisok kisajátításai (*appropriation*). Itt adott hagyományok gyakorlásáról van szó, olyan kontextusban, melyek e hagyományok korábbi kontextusában korlátozva vagy tiltva voltak, illetve vannak. Ebben az esetben a praxisokat átvevőként gyakorló csoportok nagyon gyakran megpróbálnak megfeleledkezni e korlátokról (lásd Brown 2005).

Ehhez bizonyos szempontból hasonlít az a praxis, amikor egy *domináns* helyzetben levő csoport a kulturális eseményt, hagyományt fenntartó csoport ellenében vagy azt figyelmen kívül hagyva *nyilvános* (egyetemes) örökségként kezeli az adott praxist, noha annak ismerete, gyakorlása alapvetően zártkörű (korlátozott). Itt a helyi értékeken, a csoport szempontjából fontos zártságon lép túl a reprezentációs igény. Látni lehet, mennyire érzékeny ez a terület, hiszen egymással konfliktusban álló értékek és szempontok mentén folyik az érvelés, ahol a helyivel szemben gyakran az egyetemes értékek fontossága mentén igyekezünk indokolni megemlékezéseket vagy bemutatásokat.

Ily módon a nyitott, inkluzív, hozzáférhető, univerzális intézményi logika kerül szembe az örökségelem eredeti, zárt, exkluzív, titkos, partikuláris kulturális logikájával. Ebben az esetben már nem feltétlenül csak a használat, de már a pusztá birtoklás is lehet olyan tényező, ami az adott tárgyat sötét örökséggé teszi, azaz a kisajátítás átfedésbe kerül az eltulajdonítással.

Az antropológiai múzeumi tárgyak egy jelenős része a problémás örökség tekintetében sajátos helyzetben vannak. Az intézményi létük miatt eleve kulturális örökségként léteznek (az adott múzeum értelmezése szerint), ennek megfelelően egyrészt alapvetően hozzáférhetőek, másrészt ezek újabb és újabb értelmezésekre nyitottak. Azaz pusztán az újraértelmezések, kutatások révén előkerülhetnek olyan szempontok, melyek problematizálhatják e tárgyak helyzetét.

A sötét örökség sajátos dinamikáját jól megragadhatóvá teheti például egy titkos férfi beavatási rítus tárgya, egy furulya Pápua Új-Guinea felföldjeiről (lásd Herdt 1987, Hays 1986). Az a tény önmagában, hogy ilyen fétis tárgyak egyáltalán megtalálhatóak antropológiai gyűjteményekben, problémás örökséggé teheti a furulyákat. A műtárgy az egzotikus tárgyak begyűjtésének jól ismert nyugati praxisával a gyarmatosítás történeti kontextusát, végtelenül egyenlőtlen hatalmi viszonyait teszi láthatóvá. Továbbmenve, abban a nyugati kulturális rendszerben,

ahol a tárgy és az alany szigorúan elválik egymástól (legalábbis első megközelítésben ezt gondolhatjuk), a furulya már önmagában problémás örökséggé válik azért, hogy tárgyként kezelik; azt a szubjektivitást, ami a tárgyi létet transzcendáló mivolta, a furulya szelleme (*aatmwo gwambu*) megtestesíti (Herdt 1987: 45–46), a múzeum rendszere nem tudja lekövetni, és ontológiailag egy szinten kezeli kapákkal, cipőkkel vagy más hétköznapi tárgyakkal. Vagyis egy tárgy, ami kulturálisan több, mint egy tárgy, a múzeumban tárggyá, s ilyen értelemben problémás örökséggé válhat. Ha még együtt tovább lépünk, akkor érdemes figyelembe venni, hogy ezek a tárgyak eredeti kulturális kontextusukban titkos, a gyerekek és a nők elől elzárt tárgyak voltak (Hays 1986: 435). Vagyis ismét, ezúttal nem a gyűjtés, tárolás, hanem a bemutatás szintjén, az eredeti kontextusában korlátozottan hozzáférhető tárgy a kiállítás nyilvános kontextusában problémás örökséggé válhat. Az, hogy egy ilyen tárgyat nemi kategóriák mentén elzárjon egy nyugati intézmény, pedig ugyanolyan elképzelhetetlen, mint az eredeti kontextusban a teljes közösség előtti láttatása lett volna. Ugyanakkor a tárgyak nemcsak elzártak voltak, hanem egyben a férfi hegemonia vegytiszta szimbólumai is, melyek olyan férfi beavatásokban játszottak központi szerepet, amelyeknek bizonyos elemeinek leírására a mi kulturális rendszerünkben a gyermekbántalmazáson és a kiskorú szexuális kapcsolatra való kényszerítésen kívül nincsenek más terminusaink (lásd Herdt 1987). S végül, ha még egyet tovább lépünk, és figyelembe vesszük azokat a kulturális és társadalmi változásokat, amelyek az 1980-as évektől – úgy a régióban, mint a Gilbert Herdt által közelebről tanulmányozott szimbáriai körében – radikálisan átalakították a nemi kapcsolatokat, felszámolták a nők és a férfiak radikális elkülönítését és alárendeltségi viszonyait fenntartó intézményeket, az erőszakkal, abúzzsal operáló beavatási rítusokat (Herdt 2006), akkor a tárgy már eredeti kontextusában is sötét örökséggé válhat. A tárgytípus tehát egyszerre testesíti meg azt az erőszakot, amit a nyugati kultúra gyakorol(t) a gyarmatosítottak felett és a gyarmatosítottak gyakoroltak saját társadalmuk tagjai felett, miközben tárgyi valójában nem több egy ártatlan furulyánál. S mindeközben, minden partikuláris jelentés és sajátos kontextus mellett, láthatóvá teszi, hogy talán az emberi szenvedés minimalizálására tett mindenkori erőfeszítés az egyetlen olyan egyetemes érték (vö. Hatch 1983), ami a sötét örökség megítélésében biztosabb támpontot jelenthet. S talán az emberi szenvedés az egyetlen olyan jegy, ami a sötét örökség rendkívül szerteágazó jelenségkörét, eseteit és elemeit összekapcsolja.

Közelebbi, a kárpát-medencei néprajzi kutatásokhoz és gyűjteményekhez kapcsolódó példánk egy olyan szekrény lehet, amely eredetileg zsámbéki svábok tulajdonát képezte, s jelenleg a budapesti Néprajzi Múzeum gyűjteményének része (lelt. sz. 62.70.3). A tárgy esztétikai valósága mögött egy bonyolult és rendkívül erőszakos kor sejlik fel, mintegy sűríti a második világháború lezárását követő korszak – Kelet-Európa zömére jellemző – államosítási hullámainak és a németekkel szemben elkövetett etnikai atrocitásainak történetét. Közismert tény, hogy hazánkban a nemzetiségi csoport kollektív bűnösségére hivatkozva körülbelül 185000 embert fosztottak meg állampolgárságától, vagyonától. Ilyen elkobzott tárgyként, egy ki-

telepített családtól került a szekrény a helyi téesz irodába, majd néhány év múlva, 1962-ben, a múzeum gyűjteményébe. Az eseménysorozat, amely a tárgytörténet szempontjából megkerülhetetlen, a hivatalos emlékezetpolitikának is a részévé vált a magyarországi németek elhurcolásának és elűzetésének emléknapjaként (január 19.). Mindez mutatja, hogy a sötét örökség elemeivel, jelenségeivel kapcsolatban is ugyanúgy számolnunk kell az örökségesítés folyamatával, a különböző intézményeknek, állami szerveknek a kiválasztásban, a kiemelésben, a kiállításban, a konzerválásban betöltött szerepével. Természetesen a választott példa esetében a muzealizációt még nem ez motiválta, ami jelzi, hogy a sötét örökség fogalmához köthető eseménysorok sok esetben csak utólag kerülnek ilyen fénytörésbe, noha a jelen pozíciójából úgy tűnhet, hogy ez mintegy inherens módon következik az esemény vagy jelenség természetéből.

Összefoglalóan, a jelenlét és a jelentés sajátos dinamikája határozza meg a sötét örökséget. Dolgok, amik jelen vannak és súlyos jelentéseket hordoznak. Jelenlétükkel és jelentésükkel a relativizmus és az univerzalizmus, a múlt és a jelen, a felejtés és az emlékezés, az áldozat és az elkövető, az azonosulás és a távolságtartás, a megbocsátás és az elítélés rendkívül összetett dinamikájában diszkrepanciákat, töréseket, disszonanciákat hoznak létre, válaszokra és választásokra készítetnek. Olyan problémákat és kérdéseket vetnek fel, melyeket a különböző kulturális intézmények nem kerülhetnek meg.

Szakirodalom

Ashworth, Gregory

1994 From History to Heritage - From Heritage to Identity. In Search of Concepts and Models. In: Ashworth, Gregory – Larkham, Peter (eds.): *Building a New Heritage. Tourism, Culture and Identity in the New Europe*. Routledge, London, 13–30.

2004 Tourism and Heritage of Atrocity: Managing the Heritage of South African Apartheid for Entertainment. In: Tej Vir Singh (ed.): *New Horizons in Tourism: Strange Experiences and Stranger Practices*. Cabi Publishing, Wallingford, 95–108.

Ashworth, Gregory – Hartmann, Rudi

2005 *Horror and Human Tragedy Revisited. The Management of Sites of Atrocities for Tourism*. Cognizant Communications Corporation, New York.

Ballantyne, Roy – Packer, Jan – Hughes, Karen – Broughton, Tobias

2023 Interpretation for children. Turning horror and hurt into healing and hope. In: Kerr, Mary Margaret – Stone, Philip R. – Price, Rebecca H. (eds.): *Children, Young People and Dark Tourism*. Routledge, London – New York, 2023, 101–113.

Bowen, Diana I. – Bannon, Susannah

2018 Hurricane Katrina Goes Digital: Memory, Dark Tours, and YouTube. In: McDaniel, Kathryn N. (ed.): *Virtual Dark Tourism. Ghost Roads*. Palgrave Macmillan, Cham, 205–224.

Briones, Claudia

2017 Spirituality we do not have such a Thing: Patrimonialization processes as minefields. *Journal of Historical Archaeology & Anthropological Sciences* 2. (2) 1–8.

Brown, Michael F.

2005 Heritage Trouble. Recent Work on the Protection of Intangible Cultural Property. *International Journal of Cultural Property* XII. 40–61.

Charlesworth, Andrew

1994 Contesting Places of Memory. The Case of Auschwitz. *Environment and Planning D: Society and Space* XII. (5) 579–593.

Cleary, Tania

2006 *The New Museum. Function, Form and Politics*. [PhD Thesis.] Griffith University.

Dann, Graham

1998 *The Dark Side of Tourism*. International Center for Research and Studies in Tourism, Aix-en-Provence.

Foley, Malcolm – Lennon, J. John

1996a Editorial. Heart of Darkness. *International Journal of Heritage Studies* II. (4) 195–197.

1996b JFK and Dark Tourism: A Fascination with Assassination. *International Journal of Heritage Studies* II. (4) 198–211.

Harrison, Rodney

2013 *Heritage. Critical Approaches*. Routledge, Oxford–New York.

Hatch, Elvin

1983 *Culture and Morality. The Relativity of Values in Anthropology*. Columbia University Press, New York.

Hays, Terence E.

1986 Sacred Flutes, Fertility, and Growth in the Papua New Guinea Highlands. *Anthropos* LXXXI. 435–453.

Herd, Gilbert

1987 Transitional Objects in Sambia Initiation. *Ethos* XV. (1) 40–57.

Köstlin, Konrad

1996 Utazás, régiók, modernség. *Café Babel* VI. (22) 117–126.

Liu, Wen-Yi

2021 *Dark Heritage Sites and Impacts on Visitors' Engagements with the Past in Taiwan*. University of Leicester, Leicester.

Macdonald, Sharon

2008 Museum Europe. Negotiating Heritage. *Anthropological Journal of European Cultures* XVII. 47–65.

Magee, Roxana Cerasela

2017 *Servicescape Management at Heritage Tourism Sites. From Dark Tourism Sites to Socially-Symbolic Servicescapes*. [PhD Thesis.] Ulster University.

McDaniel, Kathryn M.

2018 Introduction to Virtual Dark Tourism: Disaster in the Space of the Imagination. In: Uó (ed.): *Virtual Dark Tourism. Ghost Roads*. Palgrave Macmillan, Cham, 1–18.

Moisa, Daniela – Tran, Van Troi

2018 Whither Ethnology? *Ethnologies* XL. (2) 15–25.

Seaton, A. V. – Lennon, John J.

Thanatourism in the Early 21st Century: Moral Panics, Ulterior Motives and Alterior Desires. In: Tej Vir Singh (ed.): *New Horizons in Tourism: Strange Experiences and Stranger Practices*. Cabi Publishing, Wallingford, 63–82.

Smith, Melanie – Maclead, Nicola – Robertson, Margaret Hart

2010 *Key Concepts in Tourist Studies*. Sage, London–Thousand Oaks–New Delhi–Singapore.

Smith, Valene L.

1996 War and its Attractions. In: Abraham Pizam – Yoel Mansfeld (eds.): *Tourism, Crime and International Security Issues*. Wiley, Chichester, 247–264.

1998 War and Tourism. An American Ethnography. *Annals of Tourism Research* XXV. (1) 202–227.

Sodaro, Amy

2018 *Exhibiting Atrocity. Memorial Museums and the Politics of Past Violence*. Rutgers University Press, New Jersey.

Tunbridge, John E. – Ashworth, Gregory

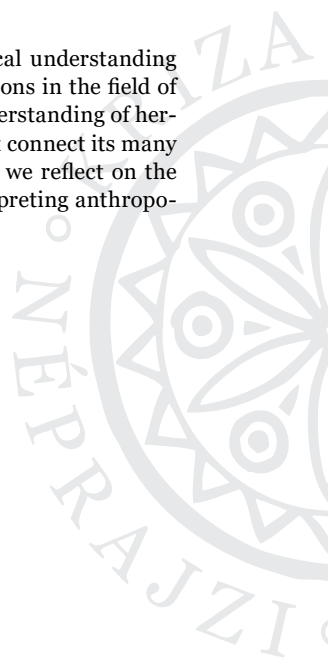
1996 *Dissonant Heritage. The management of the Past as a Resource in Conflict*. Wiley, Chichester.

Despre noțiunea patrimoniului întunecat

Studiul introduce noțiunea de patrimoniu întunecat, oferă o reflectare critică asupra istoriei sale, asupra interpretărilor posibile, asupra aspectelor legate de muzeologie. Prezintă modul în care acest concept se intersectează sau diferă de definiția standard al patrimoniului, apoi scoate la lumină unele caracteristici generale, care poate să conecteze cele mai diverse cazuri. Iar în final studiul oferă două studii de caz, prin care exploatează rolul ce poate fi jucat de această noțiune în interpretarea și gestionarea fondului material al colecțiilor de etnografie și antropologie.

On the Concept of Dark Heritage

The paper introduces the concept of dark heritage and offers a brief critical understanding of its background, different definitions, key features, and possible applications in the field of museology. The study discusses this concept in relation to our common understanding of heritage and intends to grasp some of its core, overarching elements that might connect its many different cases. Lastly, through the introduction of two short case studies we reflect on the relevancy and possible applications of dark heritage in revising and reinterpreting anthropological collections.

Képek

1–4. Állószekrény. Gyűjtő: K. Csilléry Klára. Néprajzi Múzeum, Bútor- és világítóeszközgyűjtemény, lelt. sz. 62.70.3. (Kiss Margit felvételei)